

Niksar Yöresindeki Ahî Vakıflarının Karadeniz Bölgesi'nin İskânı ve İslamlaşmasındaki Rolü

Mehmet Fatsa*

Öz

Bu çalışmada Niksar çevresinde kurulan Ahî vakıflarını ve bunların Karadeniz Bölgesi'nin İslamlaşmasına sağladığı katkı ele ele alınmıştır. Bu bağlamda Ahi Pehlevan, Ahî Nahcivan ve Ahî Şahin adına kurulan vakıflar konu edinilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılma döneminde kurulan bu vakıflar, başta Niksar kasabası olmak üzere Canik dağlarının kuzeyinde yürütülen fetih ve iskân sürecine de katkı sağlamışlardır. Hiç kuşkusuz bu çalışma, bölge tarihinin bilinmeyen bazı noktalarını da aydınlatacaktır.

Anahtar Kelimeler: Niksar, Vakıf, Zâviye, Ahî Pehlevan, Ahî Nahcivan, Ahî Şahin, Çepni

The Role of Ahî Waqfs of Niksar Area in the Resettlement and Islamization of the Black Sea Region

Abstract

In this study we endeavored to discuss the contribution of Ahî waqfs around Niksar area to the Islamization of the Black Sea Region. In this context, we dealt with the waqfs of Ahî Pehlevan, Ahî Nahcivan and Ahî Şahin. These foundations, established during the dissolution of the Seljuk State, contributed to the conquest and settlement process initially, in the Niksar town and in the northern Canik mountains. Undoubtedly this study will enlighten some unknown parts of the region's history.

Key Words: Niksar, Waqfs, Zawiya, Ahî Pehlevan, Ahî Nahcivan, Ahî Şahin, Çepni

* Araştırmacı-Yazar, mehmet.fatsa@hotmail.com

Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubat'ın 1237'de şehit edilmesiyle Anadolu'da durum kötü bir hal almış ve Moğol tehdidi karşısında bu coğrafyadan çekilen İslam bilginlerinin özgür düşünce iklimi de böylece sona ermiştir. Bu tarihten sonra başlayan iç isyanlar ve Moğollar karşısında alınan yenilgiler, Anadolu'da Kayseri, Sivas ve Tokat gibi kentlerde yaşanan yıkımlar, Moğol egemenliğini kabul etmeyen Ahî liderlerinin daha güvenli buldukları uçlara çekilmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla Niksar çevresi de Ahî hareketinin faaliyet alanı haline gelmiştir (Oğuz 1948: 469-487).

Niksar çevresinde etkin olan Ahî Pehlevan, Ahî Nahcivan ve Ahî Şahîn gibi dervişler, bahse konu uç mıntıklarına çekilme sürecinde ortaya çıkmışlardır. Onların yaşadığı dönemlerde yıkılan Danişmentli Beyliği'nin külleri üzerinde Niksar merkezli Taced-dinoğulları ve Ordu Mesudiye'ye bağlı Kaleköy merkezli Hacımiroğulları beylikleri kurulmuştur. İşte bu makalenin konusu olan Ahîler, kurdukları vakıflar vasıtasıyla söz konusu iki beyliğin halkı üzerinde de derin etki bırakmışlar, böylece tarihe not düşmüşlerdir.

14. yüzyıl başlarında Anadolu coğrafyasının önemli bir kısmını gezen İbn-i Batuta, kendisine mihmândârlık eden çok sayıda Ahî dervişinden söz eder ki, bunlardan bir kısmı Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni etkilemiş olan Ahî liderleridir. Sivas'ta Ahî Emir Ahmed, Ahî Ali Çelebi; Gümüşhane'de Ahî Mecdeddin, Erzincan'da Ahî Nizameddin ve Erzurum'da Ahî Duman bunlardan birkaçıdır (İbn-i Battuta 2005: 214-216). Ünlü seyyah ne yazık ki, Bayburt ve Niksar yöresine uğramamış, dolayısıyla buradaki zâviyelere de eserinde atıf yapamamıştır. Ancak Kelkit Vadisi'ni mekân tutarak Pontus sınırında bir uç bölgesi teşkil eden alperen karakterli bu dervişlerin, İbn-i Battuta'nın bahsettiği Ahîlerle organik bağının olmadığını söylemek mümkün değildir.

Ahî Evren'in talebesi olan Şeyh Nureddin, Ahî Muhyiddin, Ahî Yusuf Perende, Ahî Paşa ve Keçeci Ahî Sultan gibi Türk dervişleri zâviyelerini Tokat'ta kurmuşlardır.⁽¹⁾ Aynı şekilde Anadolu'da ilk Ahî Fütüvetnâmesi'ni yazan Mevlânâ Nasıruddin de Tokatlı'dır. Bu yazar, adı geçen eserini 1290 yılında Tokat'ta ahîlerin lideri konumundaki Ahî Muhammed Bey'e sunmuştur (Bayram, 1991:34) ki, bu tarih Ahî Pehlivan ile Ahî Nahcivan'ın da bölgelerinde etkin oldukları zaman dilimidir. Bu durum Sel-

çuklu Devleti'nin son zamanlarında Ahî hareketinin bölgedeki siyasî gücüne ve üstlendiği misyona işaret etmektedir.

15. yüzyılın ortalarında Niksar ve Sonisa yöresinde ağırlıklı olarak dört önemli Ahî zâviyesi faal durumdadır. 1455 tarihli tahrir defterinde Ahî Şahîn, Ahî Pehlevan, Ahî Nahcivan ve Ahî Ahmed zâviyeleri, Niksar şehrinin önemli kurumları olarak zikredilmiştir (TT, 92: 6b).⁽²⁾ 1530 tarihli kayıtlarda ise bu zâviyelere ilaveten bir de Ahî Mustafa zâviyesinden bahisle, bu zâviyenin Sonisa'ya bağlı Çandır köyünde faaliyet gösterdiği haber verilmiştir. Sonisa'da ayrıca "*Cemâat-i Ahî Beğmişlü*" imlâsıyla atıf yapılan ve 39 neferden oluşan bir derviş grubundan daha söz edilmiştir (TT, 387: 532). Söz konusu Ahî liderlerinin kurduğu vakıfları incelemeye geçmeden önce Niksar şehrinin durumuna da kısaca bir göz atmak yararlı olacaktır:

1455 tarihli tahrir defterine göre Niksar şehrinin 19 mahallesi vardır. Bunların 17 adedi Müslümanlara, biri Ermenilere ve biri de Rumlara aittir. Müslüman mahallelerde toplam 411 hane ve 33 yetişkin olmak üzere yaklaşık olarak 2.088 kişi ikamet ederken; Ermeni mahallesinde 86 hane, yani 430 kişi; Rum mahallesinde ise 43 hane, yani 215 kişi yaşamaktadır. Bu durumda şehrin nüfusu ortalama 2.733 kişi civarındadır (TT, 92: 1-14). Genel nüfusun %76'sı Müslüman, %24'ü ise gayrimüslimdir. Mahallelerden dördü mescitlerden, biri kiliseden, üçü hankâhlardan ilham ile isim almış ve bu kurumlar etrafında şekillenerek gelişme göstermiştir. Bazı mahallelerin oluşumunda derviş gruplarının ve Ahî zâviyelerinin öncülüğü dikkat çekmektedir. Söz gelişi Ahî Pehlevan Mahallesi, Ahî Şahîn Mahallesi ve Melik Danişment Mahallesi birer hankâh etrafında kurulmuştur (TT 92: 1a-6b). Niksar şehrindeki bu durum vakıf kurumlar etrafında iskân ve şehirleşme anlayışının tipik yansıması olarak kabul edilebilir.

1530'da şehirdeki 16 mahalleden yine ikisi gayrimüslimlerin, 14'ü ise Müslümanların ikamet ettiği iskân yerleridir. Melik Danişment Mahallesi, Ahî Şahîn Mahallesi ve Ahî Pehlevan Mahallesi birer zâviye etrafında şekillenip gelişmiştir. Ahî dervişlerinin kurduğu anlaşılabilir mahallelerin her biri 14'er haneli, Melik Danişment Mahallesi ise altı hanelidir. Bu tarihte şehirde dört adet zâviyenin varlığına işaret edilmektedir. Bunlar Ahî Şahîn zâviyesi, Hanikâh zâviyesi, Melik Danişment Zâviyesi ve Ahî Pehlevan Zâviyesi'dir. Ayrıca bu mahalleler içinde birer cami

1. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre Ahi Muhyiddin Zâviyesi, Tokat'ın o devirlerde Kiryas denilen semtinde Soğukpınar yakınında üzüm bağı ve ağaçlarını içine alan bahçenin yanındaki türbeye bitişik olarak inşa edilmiştir. (VGM, VD, nr. 608 /63/52; Esas 221/775); Ahi Paşa ise, Tokat'ın Hoca Cemaleddin Mahallesi'nde inşa ettirdiği caminin bitişiğinde zâviyesini tesis etmiştir. (VGM, VD, nr. 611/93/79).

2. Ahi Şeyh Ahmed Zâviyesi'nin 1450'lerde kurulduğu, tahririn yapıldığı tarihlerde Şeyh Ahmed'in hayatta olup Eyne Hoca Mahalle si'nde oturduğu anlaşılmaktadır (İBAK, MC, nr. 92, v. 4a-6b).

veya mescidin hizmet verdiği de anlaşılmaktadır.⁽³⁾

A-Niksar'da Ahi Vakıfları

Tablo 1:

1455'te Niksar Kasabası'nda Faal Olan Zâviyeler ve Görevlileri (TT, nr. 92, v. 6b)

	Zâviyenin Adı	Görevli Kişi	Görevi
1	Melik Danişment Hankâhı	Şeyh Ahmed oğlu Şeyh Abdullah/ Ebû'l-Müslim	Zâviyedâr/(birâder-i m.)
2	Ahî Pehlevan Hankâhı	Ahmed oğlu Hasan Şeyh /Şeyh Hüseyin	Zâviyedâr/(bidâre-i m.)
3	Ahî Nahcivanî Hankâhı	Ahmed Melikşah oğlu Şeyh Mihmat / Pir Mehmet	Zâviyedâr/ (evlâd-ı m.)
4	Ahî Şahîn Hankâhı	Şeyh Pir Ahmed	Zâviyedâr
5	Kalenderhâne Hankâhı	Şeyh Çorabeğ	Zâviyedâr
6	Dârü'l-Hayr Hankâhı Mevlânâ	Hasan	Müderris
7	Hankâh-ı Sinûr	-	-
8	Hankâh-ı Halife	-	-
9	Hankâh-ı Burak	-	-
10	Ahî Şeyh Ahmed Hankâhı	Ahî Şeyh Ahmed	Zâviyedâr

1. Ahi Pehlevan

1.1. Vakfiye

13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde hayat süren ve asıl adı Hacı Mehmed el-Evhadî olan Ahî Pehlevan, vakfiyesini ölmeden kısa süre önce 1323 (h. 723) yılında tanzim etmiştir. Bu bakımdan vasiyet niteliği de taşıyan Arapça vakfiye, önemli bilgiler ihtiva etmektedir (Yediöldüz 2000: 134-135).⁽⁴⁾ İlk bölümde geleneğe uyularak Allah'a şükür ve Peygamber'e salât ü selam edilmiş; sadaka-i câriyenin de önemi vurgulanmıştır. İkinci bölümde vakfa konu edilen gelir kaynakları ve bunların niteliklerinden bahsedilmiştir. Buna göre vakfa konu olan yerler şöyledir:

- Niksar'a bağlı Aşağı Kırtanos Köyü'nün tamamı,
- İki hisse olan Eydikli (veya İdikli) Köyü gelirlerinin yarısı,
- İki hisse olan Cend (veya Ceyr) ve Ağrosti (veya

Evderhi) köyü gelirlerinin yarısı,

- Kasaba bitişiğinde iki pirinç ambarı, bir değirmen ve değirmen evi,
- Kasaba bitişiğinde geniş bir arazi,⁽⁵⁾
- Kasabada Musa Sokağı'nda bir dükkân ve bir birine bitişik iki han,⁽⁶⁾
- Yukarı Çarşı'da bitişik üç dükkânlar (Dükkânlar Kâtip Ebu Yezid mülküne kadar).
- Niksar Kadı Mihmad Nahîyesi'nde bir tarlanın tamamı,⁽⁷⁾
- Niksar'ın dışında Şemdoğrus Mahallesi'nde Miskinler Bahçesi'nin tamamı,⁽⁸⁾
- Somunî Vakfı'na ait pirinç evi, iki han ve dükkânlar (Bakırcılar Mahallesi Sokağı ve umumi yol ile mahdut).
- İlbaşı Hüsameddin'e ait bağların tamamı (Sınırları belirtilmemiş).⁽⁹⁾
- Niksar'a bağlı Fünun Köyü'nde geniş bir arazi⁽¹⁰⁾
- Yine aynı köyde iki kile buğdaylık arazinin tamamı.⁽¹¹⁾

3. BOA, TT, nr. 387, s. 528, 547; Melik Danişment Zâviyesi 12 haneli Çirhor köyünden 906 akçe, Kuru köprü köyünden 420 akçe, Kuru köyden 180 akçe ve Rodik köyünden 1828 akçe tasarruf etme imtiyazına sahiptir. (BOA, TT, nr. 387, s. 547-553, 558, 560).
4. Vakfiyenin aslı için bkz. VGM, VD, nr. 581, s.298/300. (Tercüme için bkz. H. Akar- M. Necati Güneş, *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Niksar Kaymakamlığı, 2002, s. 85-88).
5. Bu arazinin sınırları: Bir tarafı Mancınıkçı Arap Nureddin veresine ait pirinç ambarı, bir tarafı Hanit Deresi, bir tarafı Kematebek ve Şadırvan, bir tarafı Atabek ve Küçük Bahçe, bir tarafı Birun varislerine ait arazi ve Takiyüddin Hafız, bir tarafı Esedüddin Efdika'nın bahçesi ve yol şeklindedir.
6. Bu Hanın sınırları bir tarafı Sonisalî Şeyh Şerafeddin Zâviyesi vakfı, bir tarafı Emir mülkü, bir tarafı Pervane Hamamı, bir tarafı çarşı şeklinde çizilmektedir.
7. Tarlanın sınırları bir tarafı Emir Esedüddin Efdika mülkü, bir tarafı saka ve bir tarafı yol şeklindedir.
8. Bu hanın sınırları, bir tarafı Melik Ulubey mülkü, bir tarafı Taceddin İlbaş mülkü, bir tarafı Yalı Mescidi ve yol şeklindedir.
9. Bahaeddin Yediöldüz, "*Hüsameddin Geldi Ellibaşı*" şeklinde okuduğu bu yerin, Niksar'da şimdiki Baldöken mevkiinde olduğunu; 583 nolu *Defter-i Evkaf-ı Rûm'da "bir kıt'a Köksebağı, 4 kıt'a Saraybağı"* adıyla zikredilen bağların söz konusu vakıf yerlerin kalıntısı olabileceğini nakleder. (B.Yediöldüz, *Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul 2000, s. 136/128).
10. Bu yerin sınırları, bir tarafı Şemseddin Harmanî vakfına ait arazi, bir tarafı mezarlık ile mahdut şeklinde ifade edilmiştir.
11. Bu yerin sınırları ise, bir tarafı köy mescidine ait vakıf arazisi, bir tarafı dere, bir tarafı hendek ve yol ile mahdut şeklinde ifade edilmiştir. (*Muallim Cevdet, Zeylün ala Faslı'l-Ahiyyeti'l-Fityânî't-Türkiyyeti fi Kitâbi'r-Rihleti Li'bn Battûta, İslam Fütüvveti ve Türk Ahilîği, İbn-i Batuta'ya Zeyl*, (Çevr. Cezair Yazar), İstanbul 2008, s. 316-317).

Niksar şehrinin yapısı ve çevresindeki yer adları konusunda önemli ayrıntılar sunan vakfiye, çağdaşlarına göre Ahî Pehlevan'ın ekonomik gücünü de göstermektedir. Her ne kadar rakamsal bir veri ortaya çıkmasa da burada araziler, hanlar ve dükkânların durumuna bakarak hiç de azımsanamayacak maddi bir gücün varlığından söz edebiliriz.

Kasaba içinde din, kültür ve sosyal hizmetler sunan vakıf külliyesinin gelir kaynaklarını tarım işletmeleri, ticarî kuruluşlar ve meskenler olarak üç grupta değerlendirmek mümkündür. Tarım işletmeleri arasında bir köyün bütün gelirleri, iki köyün gelirlerinin yarısı; biri Kadı Mihmad Nahîyesi'nde, ikisi Fünun Köyü'nde olmak üzere üç tarla ve muhtelif miktarda bağlar; köylerden gelen mahsulü depolamak için kasaba dışında inşa edilmiş pirinç ambarları ile bir değirmen bulunmaktadır. Dükkânlar ve hanlar ise vakfa gelir sağlayan ticarî kurumlardır.

Söz konusu gelir kaynaklarının tümüyle vakfedildiği şöyle beyan edilmiştir: "*binaları, taşları, ağaçları, koruları, baltalıkları, pınarları, nehirleri, sularının içme hakları, meyveli ve meyvesiz ağaçları, ağaçlı ve ağaçsız bahçeleri, ekilen veya ekilmeyen yerleri, harman yerleri, samanlıkları, kısaca bütün hakları ile vakfedildi*"(Yediyıldız 2000: 137).

Oldukça zengin bilgiler ihtiva eden vakfiye, zâviye yapıları ve buradaki ibadet uygulamalarını da izaha yardımcı etmektedir. Bu nedenle zâviyenin durumunu, öncelikli olarak vakfiyeden yararlanarak incelemek mümkün olmaktadır.

1.2 Zâviye (Dârü's-Sulehâ)

Ahî Pehlevan zâviyesi eski belgelerde "*Dârü's-Sulehâ*" terkihiyle ifade edilmiştir. Zâviyelerin toplum içindeki konumunu ifade etmesi bakımından bu isimlendirme gayet anlamlıdır. Erdemliler Cemiyeti anlamına gelen *Dârü's-Sulehâ*, aslında Ahî Pehlevan'ın şahsında diğer Ahî zâviyelerinin özel niteliğine de işaret etmektedir. İcra ettikleri fonksiyonlar açısından ortak paydalarına bakılarak, onların da birer dârü's-sulehâ olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁽¹²⁾ Ahî Pehlevan vakfiyesi, bir Ahî zâviyesinde günlük yaşamın nasıl geliştiğini ifade edebilecek muhtevaya sahiptir.

Halk arasında *Işık Tekke* diye de anılan (Uzunçarşılı 1927: 69) Ahî Pehlevan zâviyesi, devrin şartlarında ekonomik ve kültürel açıdan sıkıntılı günlerin yaşadığı bir zaman diliminde; Niksar ve çevresinde

erdemli ve iyiliksever insanları ortak bir ideal etrafında tutabilmiştir. Bu kuruluş içinde bir medrese, bir hamam ve muhtelif odalardan (hücrelerden) oluşan bir külliye tesis edildiği anlaşılmaktadır. Ahî Pehlevan da burada özel bir evde ikamet etmiştir.

Vakfiye metninden anlaşıldığına göre külliye su getirilmiş; *Dârü's-Sulehâ*'da, medresede, şeyhin evinde ve bahçesinde çeşmeler inşa edilmiş ve buralar gerekli eşyalarla dayanıp döşenmiştir. Zâviye ile medrese bitişik inşa edilmiştir. Yine zâviye mutfağına gerekli ihtiyaç malzemeleri temin edilmiş; sofa ve namazgâha kandiller asılmıştır. *Dârü's-Sulehâ*'ya gelen dervişlere, yolculara akşam ve sabah yemek ikram edilmiştir (VD 581/298/300).⁽¹³⁾

Zâviyede günlük hayatın nasıl geliştiğini, vakfiyenin bütününe bakarak izah etmek mümkün olabilmektedir. Nitekim Yediyıldız, vakfiyedeki verilerle bakarak önemli neticelere ulaşmıştır. Buna göre söz konusu zâviyede belli bir ücret karşılığı görev yapan kadroda mütevellî, zâviye şeyhi, aşçı, hizmetçi, su-yolcu ve hamamcılar vardır.

Vakfın kuruluşunda vakıf yöneticiliğini bizzat Ahî Pehlevan'ın kendisi yapmıştır. Bu görev, vâkıfın neslinin inkırazına kadar Ahî Pehlevan neslinden olanlara verilmiştir. Vakıf gelirlerinin beşte biri yönetici (tevlîyet) ücreti olarak tespit edilmiştir. Bundan başka külliyesinin bütün giderleri bahse konu vakıftan karşılanmıştır. Artan miktarlar ise mütevellinin hakkı sayılmıştır.

Zâviyede şeyhlik yapacak kişinin alim, âbid, vera' sahîbi, zâhid, tasavvuf âdâbını bilen ve sülûk ehlini yönlendirmeye muktedir kişiler olması gerektiği ifade edilmiştir. Yine bu kişinin Cuma, bayram günleri, cenazeler, hasta ziyaretleri ve başka zaruri haller dışında görevinden ayrılamayacağı; zâviyede kalması gerektiği beyan edilmiştir. Burada kılınan beş vakit namazlara şeyhin imamlık yapacağı, namazlardan sonra aşr-ı şerif okuyacağı şartına yer verilmiştir (Yediyıldız, 1986: 281-290).

Namazın bitiminde, şeyhin işaretiyle "*Allah*" zikri yapılması, sonunda da cemaatle beraber vakfın kurucusuna, ecdada ve bütün müminlere dua edilmesi kuralı hatırlatılmıştır. Şeyh efendinin bu hizmetlerine karşılık 500 dirhem para ve 24 kile buğday alacağı esas getirilmiştir. Ayrıca zâviyede şeyhe yardımcı olan kişilerin ezan okumak, zikir ve sair ibadetler sırasında şeyhe yardımcı olmak gibi görevlerinden söz edilmiş, buna karşılık da her yıl

12. 1455 tarihli vergi kaydında, Niksar'da faal olan tekkeler arasında "*Hanikâh-ı Darü'l-hayr*" şeklinde tesmiye olunan hayırlı işler cemiyeti yer almakta, başında da Mevlâna Hasan bulunmaktadır. (İBAK. MC, TT, nr. 92, v.6).

13. Zâviyenin mutfağında kırk sahan, beş tencere, üç bakır tabak, bir sofa maşrapası, iki demir ibrik, sahtiyândan üç tane uzun sofa, peşkirler bulunduğu ifade edilmektedir. (M. Cevdet, s. 317; B. Yediyıldız, s. 136/124).

120 dirhem para ve 15 kile buğday alacakları ifade edilmiştir (Cevdet, 2008: 319).

Mütevelli, vakıf mallarının onarımını yapmak, vakfa ait gelirlerin bir düzen içinde tahsilini sağlamak, zâviye personelini yöneterek kurumun işleyişini sağlamak ve misafirlere sabah ve akşam düzenli biçimde yemek ikramını temin etmekle mükellef sayılmıştır. Zâviyede ikamet eden hafızlara, her hafta Pazartesi ve Perşembe akşamları Kur'an ziyafeti sunmaları karşılığında yıllık birer müd buğday taahhüt edilmiştir. Suyolcu, bahse konu külliye içindeki çeşmelerden suyun düzenli ve ihtiyaca yetecek şekilde karşılanması ile sorumlu kişidir. Bu yüzden yıkılan su yollarını ve çeşmeleri onarmak durumundadır. Görevine karşılık yılda 120 dirhem para ve 12 müd buğday verileceği ifade edilmiştir.

Ahî Pehlevan Külliyesi içindeki hamamın, hayrat amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Buradan misafir kişilerin, dervişlerin, âlimlerin, salihlerin ve çevreden gelip giden fukaranın yararlanabileceği; hamamda hizmet edenlere de yıllık 100 dirhem ücret verileceği ifade edilmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki, zâviyede sabah akşam olmak üzere iki kez yemek verilmektedir. Ahîlikte yemek yemenin belli kuralara bağlanmış âdâbı vardır. Burada ikamet eden fukara, sûlahâ, ulemâ ve fukahâ ile her gün geçip giden yolculara, Ahî âdâbına göre yemek ikram edildiği haber verilmiştir. Cuma, bayram ve kandil gecelerinde ibadet için gelenler fazlalaştığı için yemeklerin miktarı da artırılmıştır. Bazen de bal helvasının ikram edildiği anlaşılmaktadır. Aşçı olan kişi, buranın temizlik işlerinden de sorumludur ve bu hizmetlerine karşılık yılda 150 dirhem, günde üç okkalık ekmek ve yemek almaktadır.⁽¹⁴⁾

Niksar ve çevresindeki Ahî zâviyeleri hakkında ayrıntı veren vakfiyelerden sonra en önemli kaynak tahrir defterleridir. Konunun aydınlığa kavuşturulması için baş vurulabilecek en eski tahrir defteri de 1455 tarihlidir. Bu deftere göre Niksar kasabasında 17 Müslüman, iki de gayrimüslim mahalle vardır. Müslümanların oturduğu mahallelerin isimlerine bakıldığında bunların birer cami, mescit ya da zâviye etrafında gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Kasaba içinde yaklaşık 10 adet hankâh (zâviye), 10 adet cami, 4 adet medrese, birkaç adet değirmen ve çeşitli meslek dallarına ait çok sayıda dükkan bulunmaktadır. Bu tarihte kasabada Şeyh Ahmed, Mevlâna Bedreddin ve Ahmed Paşa gibi âlimlerin yaşadığı ve bunların merkezî bir camide hatîb olarak halkı irşat ettikleri anlaşılmaktadır (TT, 92: 1-7).

Söz konusu dört eğitim kurumu Melik İsmail Medresesi, Şahîn Şah Medresesi, Dârü'l-Hayr Medresesi, Yağbasan Medresesi'dir. Bunlardan hangilerinin Ahî Pehlevan Zâviyesi müstemilatından olduğu belli değildir. Devrin kudretli iki müderrisinden Mevlana Hasan Darü'l-Hayr Hankâhı'nda; Mevlana Hacı Fakih ise Yağbasan Medresesi'nde görevlidir. Diğer medreselerde hangi müderrislerin istihdam edildiği ifade edilmemiştir. Ancak bazı mahalle sakinleri arasında *mevlâna ve fakih* imlasıyla anılan kişilerin varlığı bu konuda bir fikir verebilir.

Diğer medrese ve hankâhlarda görevli olduğunu düşündüğümüz önemli isimler ise tahrir defterinde Eyne Hoca Mahallesinde İsa Fakih, Mescid-i Kemal Mahallesi'nde İshak Fakih ve İlyas Fakih, Kapuzca Mahallesi'nde Ali Fakih, Melik Danişment Mahallesi'nde Ahmed Fakih, Ahî Şahîn Mahallesi'nde Hüseyin Fakih, Hacı Eskici Mahallesi'nde Said Fakih ve Mustafa Fakih şeklinde en çok dikkat çeken ilmiye mensubu kişiler olarak nakledilmiştir (TT,92: 1-7). 1455 tarihinde Ahî Pehlevan Mahallesi, 36 neferden müteşekkildir. Burada oturanlardan bazılarının, geleneksel Ahî mesleği olan dericilikle uğraştıkları ifade edilmiştir. Mahallenin, hankâh ve cami etrafında gelişme gösterdiği, mahalleyi yöneten kişinin de imam Mevlana Şerefüddin olduğu anlaşılmaktadır (TT, 92: 2-3).

Mevlânâ Şerefüddin, büyük ihtimalle Ahî Pehlevan Medresesi'nde eğitim görmüş ve manevî olarak da ona bağlı kalmıştır. Çünkü devrin şartları gereği Ahî Pehlevan vakfından maaş alan camii görevlilerinin, yine bu kurum içinden yetişip, ona bağlı olması icap eder. Ayrıca İmam Şerefüddin, bu tarihte Ahî Pehlevan Mahallesi imamı olmakla, aynı zamanda padişah berâtıyla atanmış mahalle yöneticisidir. Kasabanın mülkî ve adlî bakımdan âmiri durumundaki kad'nın mahalle düzeyindeki temsilcisidir (Ortaylı, 2008:306). Ahî Pehlevan Zâviyesi'ne ve diğer Ahî liderlerine bağlı olan başka isimler de vardır.⁽¹⁵⁾Bu durum bahse konu hareketin kasaba içindeki etkisine işaret etmektedir.

1530 tarihli tahrirde, Ahî Pehlevan Zâviyesi'ne diğerlerinden daha fazla yer verilmiştir. Buna göre Hisaryaka'da otuz adet dükkân ile bir miktar arazinin; ayrıca Akpınar Kirtanos Mezraası ile Ceyr, Sakaryon ve Kiryun köylerinin bir kısım vergi gelirlerinin Ahî Pehlevan Zâviyesi'ne ait olduğu ifade edilmiştir (TT 387: 531,548,554,556). Evliya Çelebi, şehirde yedi adet tekkenin bulunduğuna işaret eder. Ancak Seyyid Ahmed dışında kalan tekkelerin mensubiyetinden söz etmez (Seyahatname II: 682).

14. Okka, 400 dirhemdir. Bir dirhem ise 3.118 gramdır. (B.Yediyıldız, s. 138/ 135).

15. Ahi Şahin Mahallesinde debbağ Ahi Ali; Eyne Hoca Mahallesinde Ahi Şeyh Ahmed; Bahaeddin Mahallesinde Seydi Ahi Ali; Mescid-i Veled Gazi Mahallesinde cullah Hamza gibi. (İBAK, MC,TT, nr.92, s. 1-6).

Tablo 2:
Ahî Pehlevan Vakfına Gelir Kaydedilen Yerler (1530)⁽¹⁶⁾

	Kazası	Köyü/Mezrası	Nefer Sayısı	Hisse Çeşidi	Hâsılı
1	Niksar	Ceyr Köyü	3	Malikâne	2.615
2	Niksar	Kirtanos Mezraası	-	Malikâne	200
3	Niksar	Fünûn Köyü	-	Tarla	Tamamı
4	Niksar	Kiryun ve Sakaryon Köyl.	36	Malikâne	1.160
5	Niksar	Şemdoğrus Mahallesi	-	Bahçe	Tamamı
6	Mesudiye	Yavadı (Yeşilce Beldesi)	13	Malikâne	1.064
7	Mesudiye	İspansa (Sarıyayla) Ky.	5	Malikâne	400
8	Mesudiye	Kicifaldaca (Yukarıgökçe)	25	Malikâne	978
9	Mesudiye	Ziller (Beyağaç) Ky.	5	Malikâne	500
10	Sonisa	Evderhiye (Evdereht) Ky.	6	Malikâne	615

1.2.1. Zâviye Yapıları

Ahî Pehlevan Zâviyesi'nden bu güne ulaşabilmiş herhangi bir yapı yoktur. Vakfiye senedinden anlaşıldığına göre muhtelif odalardan oluşan külliye içinde medrese, hamam, mescit, çeşmeler ve Ahî Pehlevan'ın oturduğu ev vardır. Ancak bahse konu eserlerin hiç biri günümüze ulaşabilmiş değildir. Türbesi, Aşık Emrah Türbesi'nin de bulunduğu *Tekke Bayırı*'ndadır. Bu yapı, kendisi henüz hayatta iken 1291 yılında yapılmış, ancak depremlerde oluşan heyelanla birlikte yıkılmıştır (Demir 2007: 58). Zâviye yapıları da muhtemelen bu türbenin bulunduğu mevkideydi. Zira Uzunçarşılı, türbenin kesme taştan *Işık Tekke* denilen yerde inşa edildiğini belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1927: 68). Bu ifade zâviyenin yeri konusunda da bir ipucu sayılabilir.

Ahî Pehlevan'ın son dönemlerini nasıl ve nerede geçirdiği kesin olarak bilinmiyor. Ancak tevatür bilgileri bu konuda yol gösterici olabilir. Rivayete göre o, Ordu Mesudiye taraflarına çekilerek buralarda mensubu olduğu Evhadiye tarikatının yayılması için çaba sarf etmiştir (Demir 2006: 45-46).

2. Ahî Nahcivanî

2.1. Vakfiye

Niksar yöresinin önemli Ahî liderlerinden biri de Ahî Nahcivanî'dir. Asıl adı Ahmed olan bu zatın vakfiyesi, Fidi (Akça) köyünde mütevelliler elinde iken Tokat Müzesi'ne, buradan da 1940 yılında Etnografya Müzesi'ne teslim edilmiştir. Kültür tarihimize ait önemli bir belge niteliğindeki bu vakfiye, bilahare Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivine alınmıştır. 1932 yılında Fidi köyüne giderek, mütevellî elindeki

vakfiyeyi inceleyen Zeki Oral, belgenin orijinali hakkında şu bilgileri verir:

"Vakfiyenin kâğıdı zamanla sarımtırak esmer bir renk almıştır. 0,94 x 0,19 m ebadındadır. Selçuk neshi ve siyah mürekkeple yazılmış 46 satırdır. Baş tarafındaki tevkiğ yazısı tamamen, birinci satır kısmen siliktir. Vakfiyenin sol kenarı yıpranmış ise de, yazıları silinmemiştir" (Oral 1954: 57).

Çalışmamızın muhtevasına önemli katkı sunacak olan söz konusu vakfiyeyi dört başlıkta değerlendirebiliriz.⁽¹⁷⁾

Buna göre birinci kısımda, vakıf yapmanın önemini ve faziletini anlatan ayetlere ve hadislere yer verilmiş; ayrıca kısa ama önemli bir ayrıntıya yer verilerek vâkîf'ın kimliğine *"Şemseddin Ahî Ahmed bin Doğanşah el-ma'rûf bi'l-Nahcivanî"* şeklinde atıf yapılmıştır (Oral 1954: 57). Bu ifadeler, vâkîfın adının tam olarak *Doğanşah oğlu Şemseddin Ahî Ahmed Nahcivanî* olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ifadelerden Ahî Nahcivanî'nin zengin, kudretli; hatta babası Doğanşah Bey'in de bölgede lider kimliği ile tanınmış biri olduğu sonucuna gidebiliriz.

Vakfiyenin ikinci kısmında, vakfa konu Fidi arazisinin gelirlerinin üçe ayrılarak, bir kısmının köydeki zâviyeye, bir kısmının Niksar kasabasında bulunan zâviyeye, kalan kısmının da mütevellîye iâşe olarak tahsis edildiği ifade edilmiştir. Devrin görüş ve kanaatlerini, yer adlarını dile getirmesi bakımından önemli gördüğümüz vakfiyenin bu kısmı şöyledir:

"Bu itibarla adı geçen zât, iyi niyet ve hayra rağbet ederek Niksar şehrine bağlı Fidi Köyü'nün ta-

16. BOA, TT, nr. 387, s. 531,548,554,556.

17. Bu çalışmada Merhum Oral'ın tercümesi esas aldık.

mamını vakfetti. Köyün sınırları Pusari Köyü'nden başlar. Küçük Haçpazarı, Büyük Haçpazarı, Çatkara, Kuşaklıtaş, Karacakaya, Meydan Kuyusu, Dikmetaş, Dusari Kalesi ile Fenariye'de son bulur. Köyün sınırları, tüm hakları azdan çoktan nesi varsa vakfedilmiştir. Vakfedilen Fidi Köyü'nün hâsılatı üçe ayrılmıştır. Üçte biri Fidi Köyü'ndeki zâviyeye, üçte biri Niksar'da bulunan zâviyeye ve üçte biri de mütevelliyeye verilecektir. Hayatta kaldığı müddetçe kendisi, öldükten sonra da nesilleri bu görevi sürdürecektir. Evladından kimse kalmaz ise tevliyet Niksar kadısına verilecektir” (Oral 1954: 60).

Vakfiyenin üçüncü kısmında, vakıf yerlerin gelirleriyle çalışan kurumların istikrarını koruması amacıyla te'kitli ifadeler kullanılmış; vakıf yerlerin hiçbir sebeple satılmayacağı, bağışlanamayacağı, rehin edilemeyeceği, mülke çevrilemeyeceği, tahrip edilemeyeceği, üç yıldan fazla kiralanamayacağı belirtilmiştir. Bu şartlara uymayan vakıf yöneticisi mütevellinin –velev ki fâkih, vâli, hâkim ve hatta sultan olsun- Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetine uğrayacağı uyarısında bulunulmuştur.

Vakfiyenin son kısmında da tarih ve şahitlerin isimlerine yer verilmiştir. Buna göre vakfın yapıldığı tarihi 690 yılı Şevval ayı ortaları olarak ifade edilmiştir ki, bugünkü takvime göre 19 Aralık 1291 tarihine tekabül etmektedir. Vakfiyenin doğruluğuna şahitlik eden kişiler Ali oğlu Ahmed, İmam oğlu Hüseyin, *Muhtesib* Ahmed oğlu Mehmed, Hafız Mahmud oğlu Murad, Yusuf oğlu Ahmed, Ahmed oğlu İsa, Kazvinli Ömer oğlu Ebu'l-Fazıl, İsmail oğlu Ali, Hüseyin oğlu Yusuf, Sivaslı Ali oğlu Şeyh Hasan şeklinde beyan edilmiştir (Oral 1954: 61).

Moğol işgali sebebiyle Selçuklu Devleti'nin zayıflayıp yerel beylerin güç kazandığı 13. yüzyıl sonlarında yapılan bu işlem, Ahî hareketinin toplum üzerinde oynadığı rolü ön plana çıkarmaktadır. Devlet düzeninin zayıflayarak adeta ortadan kalkmaya başladığı bu tarihlerde, hayatın aksamadan devamının nasıl sağlandığını, bu örnekle açıkça görmek mümkün olmaktadır.

Vakfiyede geçen yer adlarından 13.yüzyıldaki iskân kültürüne ait bazı ayrıntıları da elde etmiş oluyoruz. Bu gün Erbaa ilçesine bağlı Akça beldesi olarak bilinen yerleşim alanı, vakfın tanzim edildiği yıllarda Fidi Köyü'dür. Vakfiyede geçen yerlerden *Meydan*

kuyusu, Fenariye, Karacakaya, Dikmetaş, Kuşaklıtaş, Pusari ve Dusari adlı yerler, şimdi birer mevki adı olarak Fidi köyünün 2-6 km civarlarında yer almaktadır. *Haçpazarı* ve *Çatkara*, Fidi köyüne 4-5 km mesafede, *Hacıpazarı* ve *Çalkara* şeklinde, isimlerinde küçük değişikliklerle bugüne ulaşmış yerlerdir. Vakfiye 1291 tarihinde düzenlendiğine göre, köyün ve çevresindeki yerleşmelerin tarihini bu yıllara kadar indirmek yanlış olmayacaktır.

Dikkat çeken noktalardan biri de, vakfiye şahitleri arasında imamlık görevinde bulunanlara atfı yapılmış olmasıdır. Bu küçük ayrıntı, Fidi Köyü'nde 1290'lı yıllarda bir Cuma camii bulunduğuna işaret etmektedir. Bugün beldenin önemli bir kültür varlığı olan Silahtar Ömer Paşa Camii, bahse konu mabedin yerine inşa edilmiş olmalıdır. Söz konusu caminin kitabesi olmadığı için, yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Zeki Oral 1954 yılında, cami içinde asılı bir levhada "*Mescid-i şerif Ömer Paşa 1087*" ifadesinin yazılı olduğunu nakleder.⁽¹⁸⁾ Bu durumda Ömer Paşa Camii, miladî 1688 yılı civarında yapılmıştır.

Gerek cami ve gerekse Ahî Nahcivanî vakfına ait yapılar, bu beldenin tarihî temellerini teşkil ile bu günlere kadar taşınmışlardır. Vakıfların tarihi mirası, yüzyıllar sonrasına taşıyıcı özelliğini burada bir kez daha görebiliyoruz.

Ahî Nahcivanî Zâviyesi'nin faaliyet durumunu, özellikle depremler ve sel felaketleri⁽¹⁹⁾ gibi olaylara maruz kalan Niksar kasabasında ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak Ahî hareketinin genel karakterine ve şehrin imarına katkı sağlayan Ahî Pehlevan'ın çabalarına bakarak bir kanaat sahibi olmak mümkün olabilmektedir.

2.2. Zâviye

Niksar ve çevresindeki vakıf kayıtları hakkında, vakfiye senetleri haricinde en güvenli bilgiler tahrir defterlerinde yer alır. Bu çalışmada bize yardımcı olabilecek üç mufassal tahrir defteri, bir icmal defteri ve bir de vakıf defteri vardır. Mufassal tahrirlerden ilki 1455, ikincisi 1515 ve üçüncüsü de 1574 tarihlidir. İcmal defterinin tarihi 1530, vakıf defterinin tarihi ise 1574'tür.

1455 tarihli tahrir defterine göre Niksar kasabasında dördü metruk olmak üzere toplam 10 adet

18. M. Zeki Oral Mihrap yakınlarına konmuş iki bakır şamdanın kaide kısımlarına da "*Bu şamdan Fidi köyündeki Cami-i şerife Ömer Paşa tarafından 1100 yılında vakfolundu*" denildiğini nakleder (Oral, s. 61). Bu durumda Silahtar Ömer Paşa, 1688 yılı civarında yaptırdığı camiye 13 yıl sonra iki de şamdan bağışlamıştır.

19. Niksar Moğol baskılarına maruz kalmanın yanında 1268'de depreme ve 1289 yılında da büyük bir sel felaketine maruz kalmıştır. (Baki Canik, "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* (2-6 Temmuz 1986), Ankara, 1987, s. 245).

zâviye ve biri metruk iki medrese vardır. Zâviyelerden dördü Ahî dervişleri tarafından kurulmuştur. Bunlar Ahî Ahmed Nahcivanî, Ahî Pehlevan, Ahî Şahîn ve Ahî Şeyh Ahmed zâviyeleridir. Ahî Nahcivanî adına şehir dışında, Fidi köyünde de bir zâviye olduğu anlaşılmaktadır. Ahî Şeyh Ahmed Zâviyesi ise bu tarihte metrûk vaziyettedir. Söz konusu kurumların Niksar'ın imarına, kültürel gelişimine önemli katkı sağladıkları, mahallelerin adından anlaşılmaktadır. Ahî Pehlevan ve Ahî Şahîn zâviyeleri etrafında gelişen mahallelerin nüfus yoğunluğu bunu göstermektedir (TT, 92: 4-7).

Bu tarihten 1515 yılına kadar geçen sürede Niksar çevresinde 1458, 1482 ve 1498 yıllarında üç büyük deprem yaşanmış ve bu felaketler kasabada, çevre köylerde büyük çapta can ve mal kaybına sebep olmuştur. Hatta 1498 yılında yaşanan deprem halk arasında "küçük kıyamet" nitelemesiyle ifade edilmiştir. Şehirde bazı mahalleler bütünüyle, bazıları da kısmen boşalmıştır (Bostan, 2002: 11). 1455 yılında yapılan kayıtlarda adı geçen mahallerden bazılarından 1530 tarihli tahrirde bahsedilmemesi bu sebepten olmalıdır.⁽²⁰⁾

Depremlerden sonra halkın yaralarını saran vakıf kurumlarının önemi daha da artmış; bu arada Ahî Pehlevan gibi bazı dervişler efsanevî nitelik kazanırken, bazı Ahî zâviyeleri de tahrip olmuştur (Yedi yıldız 1986: 281-290). Nitekim 1530 tarihinde Niksar kasabasında Ahî Pehlevan, Ahî Şahîn ve Melik Danişmend zâviyelerinden söz edilirken, Nahcivanî Zâviyesi'ne pek atf yapılmamıştır (TT, 387: 548). Yani Nahcivanî vakfı kırsalda faal olsa da, şehirde aktivitesi azalmıştır.

1515 ve 1530 tarihli tahrir kayıtlarına göre Nahci-

Tablo 3:
Nahcivanî Vakfına Gelir Yazılan Köyler (1530)⁽²¹⁾

	Köy/Mezraa	Hâne	Mücerred	Nefer	Hâsıl	Zâviye Hissesi
1	Fidi Köyü	71	27	98	6.523	4.403
2	Pusari Köyü	15	5	20	2.971	1.333
3	Hacıbazar-ı Büzürg	52	5	57	8.490	4.590
4	Hacıbazar-ı Büzürg	-	-	-	2.060	800
Fidi Zâviyesi (Toplam)		138	37	175	20.044	11.126
1	Karağaç Köyü	29	4	33	2.909	615
2	Sarmugat Köyü	4	2	6	556	390
Niksar Zâviyesi (Toplam)		33	6	39	3.465	1.005
GENEL TOPLAM		171	43	214	23.509	12.131

20. 1455 yılında kayıtlarda bahsi geçen Hacı İbrahim, Hoca, Bahaeddin, Kasap, Hacı Yahşi, Hacı Uğurlu, Eyne Hoca, Pazarcık, Kemal Mescidi, Kadı Seydioğlu, Hacı Eskici, Medrese, Yakup Şah ve Hângah mahalleleri olmak üzere toplam 13 yerleşim ünitesinden artık bir daha söz edilmemiştir (H. Bostan, s. 10-11).

21. BOA, TD, nr. 387, s. 530, 531, 532, 552.

“Niksar’ın Tekke Bağı tarafında Karanlık Tekke denilen bir eser vardır. Bu tekke bir türbe ile bir mescidi ihtiva etmektedir. Türbe tonozla kapatılmış bir odadan ibarettir. Üstü ve duvarları yıkılmış, yalnız temel kısmı kalmıştır. İşte bu binaların yanında bir çukura yuvarlanmış kemer üstü dışında iki satırlık bir kitabe vardır. Birinci satırı silinmiş olan kitabenin ikinci satırında “Ahmed Nahcivanî 704 yılı Zilhicce ayında öldü. Allah rahmet eylesin” anlamına gelen Arapça ibareler bulunmaktadır” (Oral, 1954: 63).

Titiz bir alan çalışmasının ürünü olan bu tespitler, Nahcivanî Zâviyesi'nin yeri ve müstemilatı konusunu büyük ölçüde açıklığa kavuşmuştur. İlk zâviyenin burada kurulup kurulmadığı sorusuna tam bir cevap olmasa da Tekke Bağı mevkiindeki Karanlık Tekke denilen yapının Nahcivanî vakfına ait olduğu ve bu yapı içinde Nahcivanî Türbesi ile bir de mescidin bulunduğunu; ayrıca vakfın tesisinden 14 yıl sonra da, Ahî Nahcivanî'nin Nisan 1305'te vefat edince buraya defnedildiği anlaşılmaktadır.⁽²²⁾

Güney Azerbaycan'dan göç ile gelen kudretli bir bey ailesine mensup olduğu anlaşılan Ahî Nahcivanî'nin, vefatından sonra yerine kimin geçtiğini şimdilik bilemiyoruz. 1713 tarihli bir belgede Seyyid Ahmed ile Şeyh Mehmed adlı şahısların zâviyedâr olarak Fidi Köyü'nde oturdukları haber verilmektedir. 1740 tarihinde Niksar kasabasındaki zâviye şeyhliğine ise Şeyh Osman adlı şahsın baktığı nakledilmektedir. Bu tarihten 30 yıl sonra yapılan başka bir kayıta ise Seyyid Ali ve Seyyid Osman adlı şahısların Fidi'deki vakıf yerlerin mütevellisi oldukları belirtilmiştir (Oral, 1954: 63-64).

19. yüzyıl başlarında yapılan kayıtlarda, Taşabât nahîyesine bağlı Kuş köyünde Ahî Nahcivanî vakfının tevliyet, meşihatlık cihetine mutasarrıf olan Seyyid Osman ile Seyyid Hasan'ın vefat ettiği ve bu göreve Seyyid Osman oğlu Seyyid Mehmet'in getirildiği bildirilmektedir (Akar-Güneş 2002: 185). Yine 1832'de yaşanan depremde vakıf kurumların zarar görmesi üzerine, berat talebinde bulunan Seyyid Mehmed'in oğulları İbrahim, Fethullah ve Feyzullah'ın da mütevellî oldukları anlaşılmaktadır (Oral 1954: 64).

3. Ahî Şahin

Ahî Pehlevan ve Ahî Nahcivanî kadar olmasa da; Niksar yöresinin önemli Ahî liderlerinden biri de Ahî Şahîndir. Hakkında fazla bilgi bulunmamasına rağmen, onun söz konusu Ahî liderleriyle ortak hare-

ket ederek Niksar şehrinin imarına ve çevrenin İslamlaşmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1455 tarihli tahrir defterinde Ahî Pehlevan Mahallesi gibi, Ahî Şahîn Zâviyesi etrafından da küçük bir mahalle teşkil edildiği bildirilmiştir. *Cüllah* ve *debbâğ* gibi meslek sahibi Ahîlerin oturduğu söz konusu mahallede, Ahî Ali adlı şahsın işlettiği bir deri atölyesi (*debbâğhane*) vardır. Bu tarihte zâviyede sadece Fethullah oğlu Şeyh Pir Ahmed görevlidir. Yani zâviye çok da aktif gözükmemektedir (TT, 92: 5-6).

1530 tarihli tahrir kayıtlarında Ahî Şahîn Zâviyesi ve ona bağlı unsurların Niksar şehrinde olduğu ifade edilmektedir. Buna göre 14 haneli Ahî Şahîn Mahallesi'nde bulunan zâviyenin gelirleri arasında bir *debbâğhane*, bir dükkân ve yedi kilelik bir parça arazi vardır. Bu tarihte Ermenhoz ile Karamanşeyh köylerinde bazı tarım işletmelerinin Ahî Şahîn Zâviyesi'ne tahsis edildiği; Karamanşeyh Köyü'nden 100 akçe, Ermenhoz Köyü'nden de 261 akçenin (toplam 361 akçe) akar olarak zâviyeye gelir kaydedildiği belirtilmiştir (TT, 387: 553, 547-555).

Kanunî'nin son yıllarında düzenlenen vakıf defterinde Niksar şehrinde faal durumda olan zâviyelerden söz edilirken Melik Denişmend, Ahî Nahcivanî, Ahî Pehlevan, Kalenderhane ve Ahî Şahîn zâviyelerine dair de bilgiler verilmiştir. Ahî Şahîn Zâviyesi'nin aktif olduğu, Ermenhoz ve Karamanşeyh köyleri ile 6 adet bağın zâviye vakfına ait olduğu belirtilmiştir (TT, 583: 145-146). Niksar çevresindeki faaliyetleriyle tarihe not düşen Ahî liderlerinin menşei konusunda elde somut bir belge ve bilgi olmamasına rağmen, "*Nahcivanî*" ve "*Pehlevân*" gibi İranî nispetlere bakarak bir fikir oluşturmak mümkündür. Ayrıca bu dervişlerin mensubu olduğu *Evhadiye* tarikatının kurucusu olan Şeyh Evhadüddin'in de Kirmanlı olduğunu unutmamak gerekir (Bayram, 1987: 36; Yüksel 1999: 159).

B-Karadeniz'de Ahî İzleri

Karadeniz sahîl bölgesindeki Ahîlerin nereden ve hangi yollarla buralara geldikleri; yukarıda bahsedilen Niksar yöresi Ahîleri ile bağlarının bulunup bulunmadığı konusu henüz netlik kazanmış değildir. Buna karşın konu bütünüyle karanlıkta kalmış da değildir. Nitekim devrin şartları gereği birer savaşı, alperen olarak Canik Dağları'nın kuzeyini faaliyet alanı olarak seçen Ahîlerin menşeiine işaret eden önemli ipuçları vardır. İlk önce Çepnilerce kuzeyde kurulan Hacımiroğulları Beyliğini'nin, Niksar merkezli Taceddinoğulları'ndan ayrılma olduğunu

22. 1714 tarihli bir beratla Ahî Nahcivanî'nin "*Fidi nâm karyede medfûn*" olduğu beyan ediliyorsa da, bu bilgi teyit edilmeye muhtaçtır. (Z. Oral, s. 63).

belirtmek gerekir (Yediyıldız, 1985 :38-39).

Bir başka ifadeyle 13.yüzyılın sonlarında başlayan ve 1390'lı yıllara kadar devam eden uzun süreçte, Karadeniz sahillerini fethederek iskana açan ve bölgede bir uç beyliği kurmayı başaran Çepni boyları, Canik Dağlarının güneyinde yaşadıkları yerleri terk ederek buralara gelmişlerdir. (Yediyıldız 2000:37-39). Bu yüzden Karadeniz'de Danişmendli hanedanına izafeten köyler kurulmuş, hatta Şeyh Hüseyin (Kabadüz) ile Şeyh Mustafa (Yavuzk Kemal) gibi bazı dervişlerin zâviye kurdukları köyler *Danişmentli* adıyla kayıtlara geçmiştir (TT, 13: 108, 114, 274, 418). Yani, fetihlerle iskana açılan yerlere, önceki yurtlarının isimlerini tercih etmeleri bu duruma işaret sayılabilir.

İkinci olarak Karadeniz'de fetih döneminin izlerini taşıyan tahrirlerde "kadîmlik yurdlarıyla muaf" sayılan "*Ahî Danişmend, Melik Danişmend, Hızır Danişmend, Ömer Danişmend, İlyas Danişmend, Karadanişmend ve Bayramdanişmend*" gibi çok sayıda şahıs ve yer adlarından söz edilmiştir.⁽²³⁾ Yine Ordu'ya bağlı Turnasuyu beldesinde bulunan Abdal Zâviyesi şeyhleri kast edilerek "*kadimlik yurdlarıyla evlâd-ı fâtihi-i vilâyet*" ifadesi kullanılmıştır (TT, 557: 31). Bütün bu örnekler, bölgenin fethinde Niksar kökenli sufi unsurların çabalarını göstermektedir.

Bu noktadan hareketle meseleye bakıldığında, Niksar ve çevresindeki dinî/sufî unsurların sahil bölgesini etkiledikleri rahatlıkla söylenebilir. Bunun en açık örneğini de Ahî Pehlevan'ın Mesudiye Yeşilce (Yavadı) beldesinde kurduğu zâviyesi oluşturur. Bu yüzden Ahî Pehlevan'ın Ordu taraflarına gelerek gösterdiği çabaları, burada ele almak önem arz etmektedir. Ama önce halk arasında yaygın olan tevatürü burada kısaca zikretmek yol gösterici olacaktır:

"Malazgirt'ten sonra Anadolu'nun kuzeyinin fetihle görevlendirilen Danişmendliler'in Sivas'tan sonraki başkenti Niksar'dır. Buradan Karadeniz tarafına seferler düzenlerler, akınlar yaparlar. Ordu tarafında, topraklar fethedildikçe, Niksar'dan bu tarafa aileler göç eder ve yerleşirler. Bunlardan biri de Ahî Pehlevan ve ailesidir. Ahî Pehlevan, vaktiyle Niksar'da yaşamaktadır. Ordu yöresine göç etme sırası geldiğinde, Niksar'da okunu yayını alıp bir tepeye çıkar. Okunu yaya koyar, yayı gerip; "Bu ok nereye düşerse ben

oraya yerleşeceğim" der. Ok fırlatır. Ok, Mesudiye ilçesine bağlı bugün Yeşilce beldesi olarak bilinen Yavadı'ya düşer. Ahî Pehlevan, ailesini alarak bu bölgeye gelip yerleşir ve bir vakıf kurar. Ahî Pehlevan Yeşilce'ye yerleşir. Fakat Niksar'ı hiç unutmaz. Vasiyette bulunur: "Ölünce beni Niksar'a götürün, orada atalarımın yanında toprağa verin" der. Ahî Pehlevan öldüğünde Niksar'a getirilir" (Demir 2006: 45-46)⁽²⁴⁾

Bu tevatürün benzer bir versiyonuna Giresun'un Piraziz ilçesinde rastlanır. Gökçeali köyünde türbesi bulunan Şeyh İdris'in de benzer muhtevalı bir "*ok atma*" hikayesi vardır (Kara 1999: 101). Keza Dereli ilçesi Yavuzk Kemal beldesindeki Şeyh Mustafa'nın da Niksar'dan buraya geldiği rivayet edilir (Fatsa 2008: 95). Halk arasında yaygın olan bu tür rivayetler, tarihî kayıtlarla da örtüşmektedir.

1455 tarihli tahrirden anlaşılmaktadır ki, Ahî Pehlevan Mesudiye ilçesine bağlı Yavadı'ya gelmiş ve burada bir zâviye, bir de câmi yaptırmıştır. Yavadı ile İspanza mezraları da bu kurumlarda hizmet edenlerin yaşesi için vakfedilmiştir (TT, 13: 368 /169-174; TT, 387: 608).⁽²⁵⁾ İlerleyen yıllarda da yeni gelir kaynaklarıyla bu kurumların güçlendirilmesi yoluna gidilmiş; Ziller, İspanza ve Kiçifaldaca gibi köyler de Ahî Pehlevan vakfına dahil edilmiştir (TT, 37: 19-27, 31).

Mesudiye'ye bağlı Esedlü köyünde de benzer bir durum vardır. Burada 1455'te Süleyman oğlu Ahî Yusuf, Şeyh Tursun, Şeyh Kadem ve Şeyh Ahmed adlı dervişler kendilerine temlik edilen arazileri tasarruf ederken, Seydi Mehmet Fakih ile diğer Mehmet Fakih adlı iki kişi de "*imam-ı câmi*" imlasiyle kayıt altına alınmıştır. Yine Musalu köyünün timar beylerinden birinin Ahî lideri olduğu zikredilmiştir (TT, 13: 359; TT, 37: 11-21). Bu tarihlerde Ünye civarında da çok sayıda Ahî kaydına yer verilmiştir. Şeyh Doğan köyünden Ahî Mükerrerem, Ahî Turasan ve Ahî Eğlence adlı şahıslar Ünye Kalesi'nde muhafız oldukları için vergiden muaf kaydedilmişlerdir (TT, nr. 85, s. 112).

15. yüzyılın ikinci yarısında Ordu yöresinde varlığından haberdar olduğumuz dervişlerden biri de, şimdi Ulubey'e bağlı *Şeyhli* olarak bilinen köydeki Şeyh Abdullah'tır. Bu şahsın Ahî olduğuna dair açık bir delil yoktur. Ancak 1455 tarihinde kurduğu zâviyede görevli olanlardan bazılarının Ahîliği açık bir

23. BOA, TT, nr. 13: 58, 108, 307, 348/5, 354, 378, 409, 418; Ayrıca Karahisarî, Koyluhisarî şeklindeki nispetlere yer verilmesi de bu durumu teyit etmektedir (TT, nr. 13, s. 368/160, 368/176).

24. Bahaeddin Yediyıldız 1985 Eylül'ünde Mesudiye'de yaptığı saha araştırması sırasında, bu rivayet ile örtüşen bilgilerin 90'lık bir dede tarafından kendisine nakledildiğini ifade eder. (B. Yediyıldız, Ordu Tarihinden İzler, s. 141).

25. Yediyıldız, "*bazı belgelerde Ahî Pehlevan'ın buradaki vakfı için meşihat, tevliyet, hitâbet ve imâmet, te'zîn ve rugan-ı şem' hasır-ı cihetlerine tahsisât ayrıldığını*" beyan eder (B.Yediyıldız, Ordu Tarihinden İzler, s. 141).

dille beyan edilmiştir. Buna göre Şeyh Abdullah'ın oğulları Şeyh Hasan, Şeyh Hamza ve Şeyh Hüseyin'den bahsedildikten sonra, onlarla birlikte Şeyh Hüseyin'in damadı *Ahî Ali* oğlu Menteşe ve Şeyh Hasan'ın damadı Pir Ahmed, zâviyedâr yazılmışlardır. Ayrıca Kızılın köyünden Ahî oğlu Ali'nin, Şeyh Abdullah Camii'nde imam olduğu belirtilmiştir (TT, 13: 338; TT, 37: 110; TT, 387: 627). Yine 1455 ve 1485 yıllarında yapılan kayıtlarda Mahmud Fakih, Hasan Fakih ve Hüseyin Fakih gibi din bilginlerinin söz konusu camide *imam* olarak görev yaptıkları haber verilmiştir (TT, 37: 10).

Öte yandan Ocalu köyünün de bir grup Ahî tarafından iskâna açıldığı anlaşılmaktadır. 1455'te köy halkının "*Ahî Yurdu*" denilen yerleri tasarruf ettiği ifade edildikten sonra, Ali oğlu Şeyh Ahmed, Nusret oğlu Ahî Kuşçu, Ahmed oğlu Ahî Habil Fakih ve Kabil Fakih adlarına yer verilmiştir. Bu kişilerin tasarruf ettikleri yerler için de "*kadimlik yurdları*" denilerek, Ahîler tarafından tarıma açılan bu toprakların yine Ahîler tarafından tasarruf edildiği belirtilmiştir (TT, 13: 20). Yine Ordu merkezde İncirlü ve Dereköy köylerinde Ahî zümresine mensup kişilerin yaşadığını 1455 tarihli kayıtlar haber vermiştir. Bahsi geçen köyde *Ahî* imlasıyla anılan çiftçilere ilaveten, Eyüplü mezrasında da İbrahim oğlu Ahî Pulat adlı bir dervişin oturduğu ifade edilmiştir. Yundbentlü ve Ulubucak köylerinde de Ahî dervişlerinin yaşadığına işaret edilmiştir (TT, 13: 49, 132).

Perşembe ilçesine bağlı bir sahil yerleşimi olan Akçaova'nın Osmanlı klasik dönemindeki adı Şeyhlü'dür. Cuma ve bayram namazlarının kılındığı ve kethüdâ konağının bulunduğu merkezi bir yer durumundaki Şeyhlü'de oturan Ahîlerin 1455-1485 tarihlerinde *kazancı*, *kovancı*, *cüllah* ve *okçu* gibi meslek erbabı olduğu anlaşılmaktadır. Burada Şeyh Nebi Fakih adlı şahsın *zâviyedâr* ve Lütfullah Fakih adlı şahsın da *imam* olarak zikredilmesi, dini yoğunlaşmaya işaret etmektedir (TT, 13: 234; TT, 37: 35-36). Yine aynı tarihte Uzunmusalu köyünde vergiden muaf tutulan yedi kişiden biri olarak Ahî Hoşcan'ın adı dikkat çekmektedir. Söz konusu şahsın bir de hizmetkârlarından bahsedilmesi, devrin şartlarında içinde bulunduğu toplumdaki yüksek statüsüne işaret etmektedir (TT, 13: 253).

(Tablo:4 bir sonraki sayfada)

Giresun ilinin batı kısmını teşkil eden coğrafyada etkin olduğu bilinen Şeyh İdris hakkında da kayıtlarda bu doğrultuda önemli bilgiler vardır. 1455 ve 1485 tarihli kayıtlarda Şeyh Ahî ve Ahî oğlu Pir Ali adlı şahısların Şeyh İdris Zâviyesi'nde görev yaptıkları belirtilmiştir (TT, 13: 56; TT, 37: 145). Az miktarda da olsa Şebinkarahisar merkezde ve

çevresinde Ahî varlığına kayıtlarda işaret edilmiştir. Nitekim şehir merkezindeki beş kişi için 1485'te "*Ahî ihvânân*" ifadesinin kullanılması; Buzkeçi Köyü'nde Ahî Ali'den, Çomaklı Baba zâviyeye bağlı İsrail Köyü'nde Ahî Muhsin ve Çağırğan Zâviyesi'ne bağlı Alucra Gervaris Köyü'nde de Ahî Ali adlı dervişlerden söz edilmesi bu duruma işaret etmektedir (TT, 37:841; TT, 387: 591; TT, 478: 146).

Tarihi kayıtlarda "*Ahî*" adıyla anılmamış olsalar bile, bölgede *fütüvvet ehli* çok sayıda dervişin varlığı söz konusudur. Giresun'da Yakup Halife, Şeyh Oruçbey ve Şeyh Mustafa; Ordu'da Abdullah Halife ve Şeyh Abdullah burada kayda değer isimler olarak öne çıkmaktadır (TT, 828: 711; TT, 52: 678; TT, 387 : 762; TT, 288: 753-754). Yine 1547 tarihinde Şebinkarahisar şehrinde yaşadıkları haber verilen Mevlana Ahmed, Molla Haydar, Molla Hamza ve Molla Ahmed adlı ilmiye mensubu kişilerin Ahî oldukları açık bir dille ifade edilmiştir (TT, 478: 146).

C-Sonuç

Sonuç olarak Sivas, Tokat, Niksar ve Sonisa'da yoğunlaşan Ahîler, bir yandan buldukları yerlerin imarına, şehirleşmesine katkı sağlarken; diğer yandan da Canik Dağları'nın kuzeyinde Çepni boylarınca oluşturulan yeni yerleşim alanlarını inanç ve kültür açısından etkilemiş, hatta beslemiş gözükmektedirler. Karadeniz Bölgesi'nde çoğu yerde izine rastladığımız bu zümreye mensup zevatın şüpheşiz en önemli özelliği, bizzat fetih ve iskân sürecine katılmaları, sonra da "*kadimlik yurdları*" sayılan yerlere cami, mescit, zâviye, hatta medrese vakıfları tesis ederek toplumsal hayata katkı sunmalarındır.

Ayrıca fetih ve iskan sürecine iştirak ettikten sonra, çiftçilikten din görevliliğine, kethüdalıktan tekke-darlığa kadar sosyal yaşamın hemen her alanında bulunup rol almışlardır. Dolayısıyla devrin belki en önemli sivil toplum hareketi olarak, bölgenin Osmanlı idaresine geçişini de hazırlamışlardır.

Tablo 4:
Tahrir Defterlerinde Geçen Ahîlerin Bir Kısmı (1455-1485)

No	Adı	Sosyal Statüsü	Oturduğu Yer	Kaynak
1	Ahî oğlu Musa	Çiftçi	Bucak/ Öcalu	TT, nr. 13, s. 19
2	Ahî Kuşçu	Çiftçi	Bucak/ Öcalu	TT, nr. 13, s. 19
3	Ahî Hâbil Fakih	İlmiyeden	Bucak /Öcalu	TT, nr. 13, s. 20
4	Ahî Hacı	Çiftçi	Bucak/ Göçerilü	TT, nr. 13, s. 23
5	Ahî Yusuf	Çiftçi	Bucak/ Ulubucak	TT, nr. 13, s. 24
6	Ahî Yusuf (İshak Fakih oğlu)	İlmiyeden	Ordu/ Zokolu-Alevi	TT, nr. 13, s. 31
7	Ahî Bedir	İlmiyeden	Bedirlü/Derecikağzı	TT, nr. 13, s. 43
8	Ahî Murad	Sayyâd	Bedirlü/Dereköy	TT, nr. 13, s. 49
9	İskender Ahî	Sayyâd	Bedirlü/Dereköy	TT, nr. 13, s. 49
10	Ahî oğlu Hasan	Çiftçi	Bedirlü/Alahasın	TT, nr. 13, s. 50
11	Ahî (Şeyh Piro Zâviyesi)	Tekyedâr	Bedirlü/Turnasuyu	TT, nr. 13, s. 53
12	Ahî Danişmend	Çiftçi	Bozat /Kızılayu(Kızılev)	TT, nr. 13, s. 58
13	Ahî oğlu Yusuf	Çiftçi	Bozat/ Sıracalu	TT, nr. 13, s. 59
14	Şeyh Ahî oğlu Şeyh Murat	Tekyedâr	Bozat/Şeyh İdrislü	TT, nr. 13, s. 56
15	Ahî oğlu Pir Ali	Zâviyedâr	Bozat / Şeyh İdrislü	TT, nr. 37, s. 145
16	Ahî oğlu Ahmed	Çiftçi	Ebülhayır/Alibeğlü	TT, nr. 13, s. 85
17	Ahî oğlu Mihmad	Çiftçi	Ebülhayır/Alibeğlü	TT, nr. 13, s. 85
18	Ahî oğlu Yusuf	Kethüda	Ebülhayır/Rumbeğlü	TT, nr. 13, s. 89
19	Ahî oğlu İskender	Çiftçi	Ebülhayır/Şemsilü	TT, nr.13, s. 97
20	Ahî oğlu Bayram	Çiftçi	Alibeğeçe/Çoktam	TT, nr. 13, s. 113
21	Ahî oğlu Ali	Çiftçi	Alibeğeçe/Gercalu	TT, nr. 13, s. 116
22	Ahî Pulat	Çiftçi	Fermude/İncirlü	TT, nr. 13, s. 132
23	Ahî oğlu Hacı Mahmud	Muaf	Fermude/Derzilü	TT, nr.13, s. 141
24	Şeyh Ahî	Müsellem	Hafzamana/Gabigerfi	TT, nr. 13, s. 180
25	Ahî Ali	Müezzin	Hafzamana 7 Çatak	TT, nr. 37, s. 53
26	Ahî oğlu Pir Ali	Kazancı	Satılmış/ Şeyhlü	TT, nr. 13, s. 234
27	Ahî oğlu Abdullah	Çiftçi	Satılmış/ Avşa	TT, nr. 13, s. 252
28	Ahî Hoşçan	Muaf	Satılmış/Uzunmusalu	TT, nr. 13, s. 253
29	Ahî oğlu Sevindük	Çiftçi	Bolaman/Ebercilü	TT, nr. 13, s. 278
30	Ahî oğlu Turasan	Müsellem	Bolaman/Ebercelü	TT, nr. 13, s. 279
31	Ahî Yusuf	Müsellem	Şayıblü/ Uluoba	TT, nr. 13, s. 324
32	Ahî Ali	Zâviyeda	Sevdeşlü/Şeyhabdullah	TT, nr. 13, s. 338
33	Ahî oğlu Meşayih	Çiftçi	Sevdeşlü/Ulubey/Kızılın	TT, nr. 13, s. 339
34	Ahî Yusuf	Müsellem	Milas / Esedlü	TT, nr. 13, s. 359
35	Ahî Ali	Çiftçi	Milas / Burnaz	TT, nr. 13, s. 362
36	Ahî oğlu İvaz	Çiftçi	Milas / Elmayurd	TT, nr. 13, s. 368
37	Ahî	Tımar Beyi	Milas /Musalu	TT, nr. 37, s. 21
38	Ahî Ali	Kovancı	Satılmış / Şeyhlü	TT, nr. 37, s. 35
39	Ahî Hasan	Çiftçi	Satılmış /Kargucak	TT, nr. 37, s. 40
40	Ahî oğlu Seydi	-	Kebşil / Taliplü	TT, nr. 13, s. 376
41	Ahî oğlu Şeyh Hasun	-	Kebşil / Karasullu	TT, nr. 13, s. 382
42	Ahî oğlu Ali	Çiftçi	Kebşil / Karasullu	TT, nr. 13, s. 382
43	Ahî oğlu Hasan	Çiftçi	Kebşil / Sası	TT, nr. 13, s. 387
44	Ahî oğlu İlibey	Çiftçi	Kebşil / Kuzköy	TT, nr. 13, s. 393
45	Ahî oğlu Hacı	Çiftçi	Kebşil / Kuzköy	TT, nr. 13, s. 393
46	Ahî oğlu Osman	Çiftçi	Kebşil /Kılıçlu	TT, nr. 13, s. 395
47	Ahî oğlu Hamza	Tımar Beyi	Tirmedos / İnegazi	TT, nr. 81, s. 19
48	Ahî Ömer oğlu Ahî Osman	Mülazım-ı Cami	Tirmedos / İnegazi	TT, nr. 81, s. 20
49	Ahî oğlu Mehmed	Tımar Beyi	Tirmedos / Büyüklü	TT, nr. 85, s. 5
50	Ahî Elvan	Tımar Beyi	Tirmedos / Ebelü	TT, nr. 85, s. 13
51	Ahî Ali	Tımar Beyi	Tirmedos / Kumarılı	TT, nr. 85, s. 27
52	Ahî Ali	Tımar Beyi	Tirmedos / Canlu	TT, nr. 85, s. 91
53	Ahî Mükerrrem	Kale Muhafızı	Tirmedos / Şeyh Doğan	TT, nr. 85, s.112
54	Ahî Ali Ordulu	Çiftçi	Tirmedos / Senceklü	TT, nr.85, s. 114
55	Ahî Muratlı (Kabile)	Topluluk	Ünye Kalesi	TT, nr. 85, s. 131
56	Kasım Halife	Zâviyedâr	Yağlıdere / Ahîçukuru	TT, nr. 52, s. 716
57	Ahî İhvânân	Mülazım-ı Câmî	Nefs-i Karahisar-ı Şarkî	TT, nr. 478, s. 24

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defterleri (=BOA, TT), No (=nr): nr. 13, s. 20, 56, 58, 108, 114, 132, 234, 253, 274, 307, 338, 348/5, 354, 359, 368/169-174, 418; nr. 37, s. 10, 11-21, 19-27, 31, 35-36, 49, 110, 132, 145, 841; nr. 52, s. 678; nr.54, s. 8-9, 17,18; nr. 288, s. 753-754; nr. 387, s. 528, 530, 531, 532, 547, 553, 558, 560, 591, 608, 627, 762; nr. 478, s. 146; nr. 557, s. 31; nr. 828, s. 711, 753-754.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi (=KK, TT), No (=nr): nr. 583, s. 62, 145-146.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (=VGM), *Vakıf Defteri* (=VD), No (=nr): nr. 581, s. 298/300; nr. 608, s. 63/52; nr. 611, s. 93/79; nr.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (=İBAK), Muallim Cevdet (=MC), Tapu Tahrir (=TT), No(=nr): nr. 81, s. 19, 20; nr. 85, s.5, 13, 27, 91, 112, 114, 131; nr. 92, 1-7.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Akar, H.-GÜNEŞ, N. (2002), *Niksar'da Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Niksar.

Bayram, M. (2006), *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahî Evren-Mevlana Mücadelesi*, Konya.

_____ (1991), *Ahî Evren ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu*, Konya.

Bostan, M. H. (2002), "XV. VE XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetiminde Niksar Şehri (1455-1574)", *VIII. Türk Tarih Kongresi* (4-8 Ekim 1999), III/III, Ankara.

Demir, N. (2007), *Hacıemiroğulları Beyliği*, İstanbul.

_____ (2006), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX*, Ankara 2006.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi-II, (1999), (yay.haz. Z. Kurşun-S.Kahraman-Y.Dağlı), İstanbul.

Fatsa, M. (2008), *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun.

Köprülü, F. (1959), *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara.

İbn-i Battuta, (2005), *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, (Çev. A. Murat Güven), İstanbul.

Kara,Ü. (1999), *Giresun'da Adak İnanç ve Adak Yerleri (Yüksek Lisans Tezi)*, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Muallim Cevdet, (2008), *İslam Fütüvveti ve Türk Ahîliği, İbni Battuta'ya Zeyl*, (Çvr. C. Yazar), İstanbul.

Oğuz, M. (1948), "Taceddin Oğulları", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, VI, Ankara, s.469.

Oral, M. Z. (1954), "Selçuklu Devri Vesikaları: Ahî Ahmed Nahcivanî Vakfiyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III-IV, Ankara, s. 57-65.

Ortaylı, İ. (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1927), *Kitabeler*, İstanbul.

Yediyıldız, B. (1986), "Niksarlı Ahî Pehlevan'ın Darü's-Sülehası", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, Tokat Valiliği Yayını, Ankara, s. 281-290.

_____ (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara.

_____ (2000), *Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul.

Yüksel, H. (2000), "Ahî Vakıfları", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 07-09 Nisan 1999, Konya, s. 159.

Yücel, Y. (1983), *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)-Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, Ankara.

